

УДК 2-585 (092): 37

ВІТАЛІЙ МІРОШНИЧЕНКО

(Полтава)

АСКЕТИЧНО-ХРИСТІЯНСЬКИЙ НАПРЯМ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ БЕНЕДИКТА НУРСІЙСЬКОГО

На основі творчої спадщини Бенедикта Нурсійського досліджено витоки аскетично-християнського напрямку виховання особистості в ранньосередньовічній європейській педагогічній традиції. Виокремлено структурні складники та проаналізовано практичну спрямованість цього напрямку.

***Ключові слова:** аскетично-християнський напрям виховання, "темні віки", європейське чернецтво, "перехідний період", релігійно-дидактичні ідеї, Статут св. Бенедикта.*

Досвід морального виховання, що був накопичений у середовищі чернечої спільноти, заслуговує на увагу та всебічне вивчення. На сучасному етапі розвитку європейської цивілізації, коли суспільство відчуває гостру потребу у відновленні духовних і моральних начал, педагогічна система Бенедикта Нурсійського набуває особливо значення. Тож ми намагалися дослідити витоки одного з основоположних напрямів чернечого виховання — аскетично-християнського.

Характеризуючи літературну базу з цієї проблеми, варто відзначити той факт, що її кількісні показники на сьогоднішній день є незначними, і більшою мірою це стосується педагогічних поглядів самого Бенедикта Нурсійського. До таких праць ми може-

мо віднести розвідки Б. Вульфсона [3], І. Григор'єва, М. Салонікова [4], Л. Карсавина [5], Г. Пікова [6], де діяльність основоположника монастирської системи постає у світлі його внеску в історію чернецтва. Окремо варто відмітити праці Б. Бондарюка, І. Возного [2] та Т. Функа [8], в яких автори аналізують питання зародження і генези чернечих орденів.

Враховуючи проблематику теми, її науково-дослідне та практичне значення, автор ставить за мету визначити та проаналізувати головні аспекти аскетично-християнського напрямку виховання на основі педагогічних поглядів Б. Нурсійського.

Ранньосередньовічний етап становлення теоретичних і практичних засад навчання та виховання є досить актуальним і дискусійним питанням з тривалою історією дослідження. Все це пояснюється тим, що довгий час (особливо в епоху Відродження та Просвітництва – В. М.) побувала думка, відповідно до якої головне місце в середньовічній педагогіці займала система виховання, що заснована виключно на покараннях. Хоча й дійсно ми не можемо заперечувати перевагу авторитарних методів навчання та виховання у «темні віки», але й не можна обійтися лише самою жорсткою критикою педагогіки цього періоду. Такий підхід пояснюється тим, що на загальному фоні історії педагогічної думки виразно простежуються так звані «перехідні епохи». Цим періодам парадоксально не таланти в історії саме в тому сенсі, що «жителі» подальших, «спокійних» часів традиційно «навішують» на них ярлик лише якихось містків, сходинок, завдяки яким цивілізація йде на «чисте» місце [6, с. 188].

Визначальною у перехідну епоху від античності до класичного Середньовіччя була діяльність провідних діячів ранніх середніх віків, чий доробок позначений вагомим внеском у розвиток педагогічної проблематики нових освітньо-виховних моделей, що синтезували в собі кращі зразки античного та християнського. У цьому аспекті, показовою була діяльність Бенедикта Нурсійського, одного із основоположників аскетично-християнського напрямку педагогіки.

Бенедикт, італійський аристократ за походженням, котрий отримав блискучу літературно-риторичну освіту, обрав інший життєвий шлях, сповнений пошуків та переосмислень сутності людського буття. Відчувши покликання до духовного життя, він залишає сім'ю й оселяється в печері поблизу Аbruццо. Через деякий час тут засновує нову громаду в Суб'яко. Згодом слава про його подвижницьке життя поширюється по всій території Італії, і до нього починають приходити учні, які переймаються релігійно-дидактичними ідеями Бенедикта.

Варто зазначити, що сама система виховання, запропонована італійським ченцем багато в чому зумовлена особливостями його приватного життя та виховання. По-перше, ми повинні врахувати той факт, що власне сам Бенедикт виховувався в душі старовинних римських чеснот «серйозності» (*gravitas*) та «строгості» (*severitas*) [1]. По-друге, у зв'язку з поширенням християнських ідей він переймався духовним благочестям та мораллю. Все це в сумі та аскетичний спосіб життя дозволили йому сформулювати провідні ідеї виховання особистості, які він детально описав у своєму «Статуті».

Це дидактичне джерело, на думку провідних дослідників середньовічного чернецтва (Б. Бондарюка та І. Возного), мало велике значення, оскільки зберегло свої загальні риси для західного чернецтва навіть до наших днів. Крім того, вони окремо відзначали 72 настанови з IV розділу Статуту Св. Бенедикта, які фіксували норми життя, моралі та поведінки послушника і стали духовним заповітом святості всьому європейському чернецтву [2, с. 17].

Аналізуючи зміст твору, ми знаходимо загальні засади морального та фізичного виховання бенедиктинців. І хоча «Статут» вирізняється відносною м'якістю, порівняно з украй суворими правилами життя східного чернецтва, та все ж таки йому притаманні й досить жорсткі дидактичні методи щодо виховання.

Так, наприклад, подібно східним ченцям, Бенедикт наказував всьому чернецтву займатися фізичною працею. У 48 настанові він говорив, що «ледарство – це перший ворог душі. Тому у відповідний час всі ченці повинні працювати, а у визначені години

– займатися божественним читанням» [7, с. 5]. До речі, ухвали про заняття ченців читанням мали величезну важливість, проклавши шлях до їх наукової діяльності.

Відзначимо й те, що регламентувався навіть час на відповідні дії. А хто порушував цей канон, притягувався до відповідальності і відповідним чином карався. Цей факт чернечого життя досить влучно описує Л. Карсавін, відзначаючи, що монастир був не лише братством, а й школою, яка виховувала воїнів Христа. Ідея виховної місії монастиря позначається і на системі покарання за провини. Непокірною ченця спочатку застерігає декан (особа, яка наглядає за ченцями-послушниками – В. М.), і лише після двократного безплідного вмовляння винний виключається з участі в загальній трапезі та загальній молитві. У серйозніших випадках він позбавляється права будь-якого спілкування з іншими ченцями. За цією карою слідує тілесне покарання. За ним – загальна молитва за винного, а в разі крайньої невиправності, виключення з монастиря [5, с. 57].

Повертаючись до проблеми трудового виховання, зазначимо, що в той же час Т. Функ говорив, «що кожен, відповідно до своїх сил і здібностей, працював у полі, займався якимось ремеслом або переписував у скрипторії книги» [8, с. 215]. Тобто, як ми можемо судити з цих положень, фізична праця, а з нею відповідно й трудове виховання були незмінними атрибутами бенедиктинської виховної системи, котра враховувала сучасні людські потреби та можливості.

У правилах свого ордену, що вважаються основним маніфестом чернечого життя у римсько-католицькій церкві, святий Бенедикт Нурсійський дає детальний опис своїх думок про те, як ченці повинні харчуватися та поститися. Аспект прийому їжі несе в собі також і виховний характер, оскільки формує у вихованців монастиря відчуття міри, і звісно ж є складовою фізичного виховання, яка забезпечує здорове та збалансоване харчування. При цьому мудрий абат розуміє, що не можна до всіх монахів ставитися однаково, і не можна вимагати від усіх одного й того ж. Хоча його розпорядження доволі суворі, однак у них помітне розуміння людських слабостей. Також хворим, дітям та старим він дозволяє те, чого не дозволяє здоровим та дорослим. Правила настільки гнучкі, що враховують клімат та умови життя чернецтва, те, де вони живуть і як працюють у кожному пору року.

Оскільки людина кожної пори року має різні потреби у їжі, Бенедикт ділить періоди їжі, а тим самим і періоди постів, на чотири великих періоди:

- від Великодня до Трійці в основному потрібно їсти двічі на день, а саме вдень та ввечері;
- влітку по середах та п'ятницях (тобто у дні посту ранньої церкви) був тільки один прийом їжі;
- з 14 вересня фактично до Різдва і з січня до початку чотирнадцятиці (тобто до початку Великого посту, що триває чотири тижні до Пасхи) їли тільки один раз на день, тільки “до дев'ятої години”;
- під час посту був лише один прийом їжі на день, а саме раннього вечора. Мудре наставлення, бо ми вже знаємо, що пізня їжа шкідлива для здоров'я.

Раціональними з сучасної точки зору були і вислови Бенедикта відносно вина. Кожен чернець повинен був вживати не більше однієї геміни (міра об'єму, рівна 0,27 л. у римлян — В. М.), тобто доброї чверті, як стверджував засновник ордену. І ця міра саме і є тією кількістю, яка, як ми сьогодні знаємо, навіть при щоденному використанні не шкодить здоров'ю. У залежності від виду робіт та клімату абат дозволяв збільшувати кількість вина, причому, звісно, варто було в будь-якому випадку уникати “повного насичення або навіть стану сп'яніння”.

Бенедикт зазначав, що «дотримання міри – мати всіх чеснот» [1], і це важливіше, ніж конкретний план меню, яке важко скласти через регіональні та часові розбіжності. Бенедикт рекомендував дотримуватися міри у розмовах, роботі і сні, в оцінюванні інших, у їжі, питті та пості. Його центральний девіз: «У всьому дотримуйся міри». У розділі «Про розмір страв» він писав: «Однак необхідно уникати, перш за все, непомір-

ності, чернець ніколи не повинен допускати неочікуваного переситу» [1]. Саме тому привітний, товстенький чернець є образом морального падіння. А той, хто діє, керуючись розумними рекомендаціями з харчування «Святого уставу» святого Бенедикта Нурсійського, не міг заробити надлишкову вагу.

Однак, незважаючи на такі методи трудового й фізичного виховання, все ж головна увага приділялася моральному аспекту виховання, в основу якого були покладені морально-християнські засади. Педагогіка християнства, звернена до внутрішнього світу людини, спиралася на її дух і виховувала вірою. Головним у цьому плані вважалося не світське раціональне наукове знання, а порятунок душі, етичне формування людини, чеснота та мудрість, що об'єднали розум, волю і віру людини [4, с. 20].

Виходячи з настанов «батька західного чернецтва», котрий указував, у першу чергу, на практичну спрямованість педагогіки, зазначав, що «... потрібно все найбільше виправдовувати діями», розвиток душі необхідно було узгоджувати з фізичними навантаженнями [7, с. 1]. Тобто не лише словом, «навіюванням, повелінням», а й особистим прикладом наставника виховувати власних підопічних. Характерним для цієї чернечої системи була рівність у підході до виховання, в основі якої лежала доволі жорстка дисципліна, покликана виховати справжніх християнських служителів.

Підсумовуючи все сказане вище, варто відзначити значущість діяльності Бенедикта Нурсійського для всього західноєвропейського християнського світу, оскільки він увійшов у історію не лише як церковна постать, а, насамперед, як вихователь, наставник, будитель людських моральних чеснот. Свої педагогічні погляди він виклав у «Статуті», де намагався якомога більше узгодити християнські правила, мораль із колективними й індивідуальними методами виховання чернецтва, системою фізичних вправ та інтелектуального росту душі. Такий підхід відповідав тодішнім завданням становлення чернецтва як спільноти та піднесенням його ролі в ранньосередньовічному суспільстві. Ця проблема не вичерпується працями, які існують на сьогоднішній день. Більш глибокого вивчення потребують питання змісту, методів та засобів аскетично-християнського виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бенедикт Нурсійський [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/BENEDIKT_NURSISKI_SV.html.
2. Боднарюк Б. Генеза інституту чернечих орденів у вимірі соціальних реалій доби раннього середньовіччя / Б. Боднарюк, І. Возний // Релігія і соціум. – 2008. – № 2. – С. 23-20.
3. Вульфсон Б. Педагогика. Возникновение и развитие педагогики / Б. Л. Вульфсон. – М., 1966. – . – Т. 3. – 1966. – 295 с.
4. Интеллектуальные традиции европейской культуры (очерки истории образования). Античность и раннее Средневековье: учебное пособ./ Под ред. И. Л. Григорьева, Н. В. Салоников. – Великий Новгород : ИПЦ НовГУ, 2008. – 70 с.
5. Карсавин Л. П. Монашество в средние века / Лев Платонович Карсавин. – М. : АО «Брокгауз-Ефрон», 1992. – 162 с.
6. Пиков Г. Г. Из истории европейской культуры: учебное пособие / Геннадий Геннадьевич Пиков. – Новосибирск : Издательство НГУ, 2002. – 255 с.
7. Устав святого Бенедикта // Опыт тысячелетия. Средние века и эпоха Возрождения: Быт, нравы, идеалы. – М. : Юристъ, 1996. – С. 291-297.
8. Функ Т. История Церкви / Т. Функ. – М. : Тип. Суворина, 1908. – 362 с.

ВИТАЛИЙ МИРОШНИЧЕНКО

АСКЕТИЧНО-ХРИСТИАНСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ВОСПИТАНИЯ В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ БЕНЕДИКТА НУРСИЙСКОГО

На основе творческого наследия Бенедикта Нурсийского исследовано истоки аскетично-христианского направления воспитания личности в раннесредневековой европейской педагогической традиции. Выделены структурные составляющие и проанализирована практическая направленность этого направления.

Ключевые слова: аскетично-християнське напрямлення виховання, «темні віки», європейське монашество, «перехідний період», релігійно-дидактичні ідеї, Устав св. Бенедикта.

VITALY MIROSHNYCHENKO

THE ASCETIC CHRISTIAN DIRECTION OF EDUCATION IN THE CREATIVE HERITAGE OF BENEDICT OF NURSIA

On the basis of creative inheritance of Benedict of Nursia the sources of ascetic Christian way of education of personality in the Middle Ages in European pedagogical tradition are investigated. The structural components of this way are selected and its practical orientation is analysed.

Keywords: ascetic Christian direction of education, "Dark Ages", European monkhood, "transitional period", religiously didactics ideas, Regulation of St. Benedict.

Одержано 1.02.2012, рекомендовано до друку 13.02.2012.